

ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ

Η δομή του λαϊκιστικού λόγου

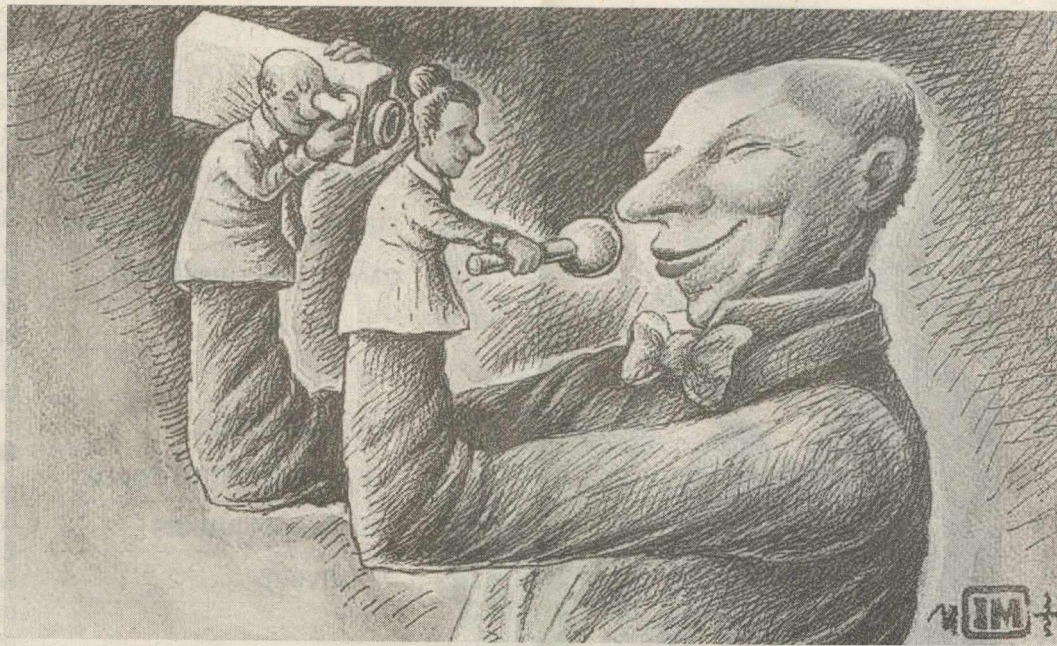
Του
Ν. ΜΟΥΖΕΛΗ

Στο προηγούμενο άρθρο μου («Το Βήμα της Κυριακής», 25.4.2004) συνέκρινα το μακεδονικό φιάσκο με το τωρινό κυπριακό αδιέξοδο. Υποστήριξα πως και στις δύο περιπτώσεις οι πολιτικές ηγεσίες της χώρας αντί να προσπαθήσουν να διαφωτίσουν τους πολίτες και να διαμορφώσουν την κοινή γνώμη με γνώμονα το γενικό συμφέρον της χώρας, έγιναν παθητικά φερέφωνα μιας κακά πληροφορημένης κοινής γνώμης που, σε τελική ανάλυση, διαμορφώθηκε από φανατικές, πατριδοκαπηλικές μειοψηφίες. Αυτή η κατάσταση οδήγησε και στις δύο περιπτώσεις σε έναν λαϊκιστικό εγκλωβισμό της χώρας, οδήγησε στην επικράτηση μαξιμαλιστικών/εξωπραγματικών στρατηγικών που αναπόφευκτα οδήγησαν στην απόρριψη μιας «ικανοποιητικής λύσης» (τη λύση της «μεικτής ονομασίας» στο Μακεδονικό, τη λύση του 5ου Σχεδίου Αναν στο Κυπριακό) με τελικό αποτέλεσμα την επικράτηση χειρότερων για τα εθνικά συμφέροντα λύσεων. Στο σημερινό άρθρο μου θα συμπληρώσω αυτή την επιχειρηματολογία επικεντρώνοντας την προσοχή μου στο θεωρητικό υπόβαθρο του λαϊκιστικού λόγου, στις βασικές δηλαδή έννοιες που στηρίζουν και εν μέρει εξηγούν τις συναισθηματικά φορτισμένες και συχνά χρόνως παράλογες λαϊκιστικές πρακτικές. Θα προσπαθήσω με άλλα λόγια να αναλύσω τη λαϊκιστική νοοτροπία γενικά, στηριζόμενος όχι μόνο στην ελληνική εμπειρία αλλά και στην τεράστια διεθνή βιβλιογραφία πάνω στον λαϊκισμό. Για λόγους συντομίας θα ασχοληθώ περισσότερο με τη φαινομενολογία / κοινωνική ψυχολογία παρά με την πολιτική οικονομία του λαϊκιστικού φαινομένου (για μια κριτική επισκόπηση της δεύτερης προσέγγισης βλ. το βιβλίο μου: *Η πολιτική στην ημι-περιφέρεια, πρώτος κοινοβουλευτισμός και ύστερη εκβιομηχάνιση στα Βαλκάνια και τη Λ. Αμερική*, McMillan 1992 και Θεμέλιο).

■ Ο λαός σαν αμετάβλητη ουσία

Ο λαϊκιστικός λόγος συνήθως βασίζεται σε μια «ουσιαστική» αντίληψη των κοινωνικών φαινομένων γενικά και της έννοιας του λαού ειδικά. Αντίθετα με την «κονστρουκτιβιστική» προσέγγιση που βλέπει τα κοινωνικά φαινόμενα σαν συμβολικές κατασκευές, ο λαϊκισμός εννοολογεί τον λαό σαν μια ουσία, σαν μια διαχρονική οντότητα που παραμένει η ίδια «διά μέσου των αιώνων». Αυτή η οντότητα είναι από τη φύση της καλή και πολιτισμικά ανώτερη. Η βούλησή της, όταν γίνεται σεβαστή, οδηγεί το έθνος στη σωτηρία, στην ευημερία και στην απaráμλλη δόξα. Με άλλα λόγια ο λαός σαν μια αμετάβλητη και εγγενώς καλή / σοφή ύπαρξη δεν κάνει ποτέ λάθη. Τα λάθη γίνονται όταν

Ο κ. Νίκος Μουζέλης είναι ομότιμος καθηγητής Κοινωνιολογίας στη London School of Economics.

οι πολιτικές ηγεσίες, που υποτίθεται πως τον αντιπροσωπεύουν, μετατρέπονται σε «κατεστημένα» που αγνοούν τη γνήσια λαϊκή βούληση είτε επειδή ακολουθούν τα δικά τους στενά, αντιλαϊκά συμφέροντα είτε επειδή υπακούουν στα κελεύσματα των «εξωτερικών εχθρών» του έθνους.

Από αυτή τη σκοπιά η σχέση λαού - πολιτικής ηγεσίας είναι μονοσήμαντη. Αφού η γνήσια λαϊκή βούληση είναι δεδομένη μια για πάντα, το καθήκον των πολιτικών είναι να βρίσκονται «κοντά στον λαό», αν «αφουγκράζονται» αυτό που θέλει, και να διαμορφώνουν πολιτικές που να αντανακλούν όσο πιο πιστά γίνεται τη λαϊκή βούληση. Ετσι η διαλεκτική σχέση λαού - ηγεσίας εξαφανίζεται. Κάθε προσπάθεια διαμεσολάβησης ή αντίστασης στις λαϊκιστικές πιέσεις θεωρείται προδοσία - εξ ου και η προσφιλής έκφραση του αιώνια «προδομένου λαού», τα συμφέροντα του οποίου καταπατούνται όχι μόνο από εξωτερικούς

σκολο μονοπάτι της εθνικής αναβίωσης, ανεξαρτησίας και δόξας. Αυτή η συνεχής ανανέωση διά μέσου των αιώνων εξηγείται από το ότι ο συγκεκριμένος λαός (ελληνικός, τουρκικός, γαλλικός κτλ.) έχει έναν πολιτισμό εγγενώς ανώτερο από όλους τους άλλους. Επιπλέον είναι «επιούσιος», είναι από τη μοίρα του προορισμένος, μέσω της πολιτισμικής μοναδικότητας και ανωτερότητάς του, να λάμψει, να φωτίζει και να οδηγήσει την οικουμένη σε όλο και ψηλότερα επίπεδα πολιτισμικού μεγαλείου.

Αυτού του είδους ο λαϊκιστικός λόγος, ιδίως σε κοινωνίες ύστερης ανάπτυξης όπως η δική μας, οδηγεί στη δημιουργία αμφισχημών εθνικών ταυτοτήτων. Από τη μια μεριά μεγαλώνουμε με την ιδέα πως εμείς οι Έλληνες είμαστε (και λόγω της αρχαίας κληρονομιάς και λόγω της φύσης μας) η πιο αξιοθαύμαστη «ράτσα» της υφελίου - σε αναπαράθεση με τους γείτονές μας που μαθαίνουμε από τα θρανία να τους θεωρούμε

■ Όταν το «προστατευτικό τείχος» της κοινωνίας των πολιτών είναι καχεκτικό, τότε είτε έχουμε την αυταρχική χειραγώγηση των πολιτών από την πολιτική ηγεσία είτε έχουμε τον μετασχηματισμό των πολιτικών ηγεσιών σε παθητικά όργανα λαϊκιστικών κινητοποιήσεων/πιέσεων

εχθρούς αλλά και από εσωτερικούς, από τα διάφορα πολιτικά, οικονομικά και πολιτισμικά κατεστημένα που λειτουργούν εν είδει Δούρειου Ιππου στο εσωτερικό του έθνους.

■ Οι εθνικές ταυτότητες

Τέλος, παρ' όλο που ο λαός «προδίδεται», παρ' όλες τις συνεχείς επιβουλές και συνωμοσίες εναντίον του, αυτός μακροχρόνια παραμένει αμετάβλητος και αιτήτος. Ξαναγεννιέται σαν φοίνικας μέσα από την τέφρα του ακολουθώντας ηρωικά το δύ-

βαρβαρότερα, υποδεέστερα όντα. Από την άλλη μεριά όμως έχουμε συγχρόνως συμπλέγματα κατωτερότητας έναντι των πιο «προηγμένων Ευρωπαίων». Οι δύο αυτές αντιφατικές πλευρές της συλλογικής μας ταυτότητας συνυπάρχουν σε εξχωρα διαμερίσματα. Δεν αμίγουν και δεν οδηγούν σε μια πιο συγκροτημένη, ισορροπημένη ταυτότητα. Μια ταυτότητα που να συνδυάζει την αγάπη προς την πατρίδα με ουσιαστική αυτογνωσία - δηλαδή σε μια μη σχιζοφρενική, ρεαλιστική γνώση του ποιοι είμαστε, ποια είναι τα δυνατά και τα αδύνατα σημεία μας και πού θέλουμε να πάμε (για περισσότερα

πάνω σε αυτό το θέμα βλ. άρθρο μου, «Το Βήμα της Κυριακής», 16.5.1993).

■ Ο δημοκρατικός αντίλογος

Σε αντίθεση με τον λαϊκισμό, στη δημοκρατική αντίληψη περί λαού η ανάλυση ξεκινά από μια μη ουσιαστική, «κονστρουκτιβιστική» (constructionist) προσέγγιση του κοινωνικού. Ο λαός δεν είναι αιώνια, αμετάβλητη οντότητα. Πρόκειται για μια ιστορικά εξελισσόμενη συμβολική και πρακτική κατασκευή στην οποία συμβάλλουν, κατά περισσότερο ή λιγότερο ενεργό τρόπο, όλα τα μέλη ενός κοινωνικού σχηματισμού. Σε κράτη-έθνη όπου οι δημοκρατικοί θεσμοί λειτουργούν ικανοποιητικά, η «κατασκευαστική» διαδικασία βασίζεται σε μια μονόδρομη, μη διαλεκτική σχέση μεταξύ πολιτών και πολιτικής ηγεσίας. Αυτή η δημοκρατικά αμφίδρομη σχέση στηρίζεται σε μια ισχυρή κοινωνία πολιτών που λειτουργεί σαν ένας διπλά προστατευτικός μηχανισμός μεταξύ κυβερνώντων και κυβερνωμένων. Τα «ενδιάμεσα στρώματα» της κοινωνίας των πολιτών (Μοντεσκιέ) προστατεύουν από τη μια μεριά τους απλούς πολίτες από τις χειραγωγικές πρακτικές τυχόν αντιλαϊκών, αυταρχικών ηγετών, ενώ από την άλλη προστατεύουν τις πολιτικές ελίτ από λαϊκιστικές/οχλοκρατικές πιέσεις που θα τις οδηγούσαν στη χάραξη δημοφιλών αλλά αυτοκαταστροφικών για τη χώρα πολιτικών (Κορνήλιους). Όταν το «προστατευτικό τείχος» τότε είτε έχουμε την αυταρχική χειραγώγηση των πολιτών από την πολιτική ηγεσία (π.χ. στη χώρα μας η χουντική περίοδος) είτε έχουμε τον μετασχηματισμό των πολιτικών ηγεσιών σε παθητικά όργανα λαϊκιστικών κινητοποιήσεων/πιέσεων.

Στη δεύτερη περίπτωση, με άλλα λόγια, οδηγούμαστε από την ουσιαστική λαϊκή κυριαρχία στη λαϊκιστική υστερία/οχλοκρατία (π.χ. τα φανατισμένα από εκκλησιαστικούς κύκλους πλήθη στα συλλαλητήρια εναντίον των «Σκοπιανών» την περασμένη δεκαετία και η παθητική αποδοχή της έκρυθμης κατάστασης από την τότε κυβέρνηση). Οδηγούμαστε επίσης σε αυτό που ο Χάμπερμας αποκαλεί στρεβλή επικοινωνία (distorted communication). Μια στρέβλωση που οφείλεται είτε σε μια «κοινή γνώμη» που κατασκευάζεται από αυταρχικές ελίτ («Ελλάς Ελλήνων Χριστιανών») είτε σε μια «κοινή γνώμη» που διαμορφώνεται από δογματικές μειοψηφίες θρησκευτικού τύπου (π.χ. χριστοδουλικός λόγος), παλαιοαριστερού τύπου (π.χ. αντιμπεριαλιστικός λόγος της κομμουνιστικής Αριστεράς) ή «μεικτού» αριστεροθρησκευτικού τύπου (π.χ. λόγος Ζουράρι, Κανέλλη). Στην αυταρχική / χουντική περίπτωση, δεν επιτρέπεται να έχουν φωνή δημοκρατικά εκλεγμένες ηγεσίες. Στη δεύτερη, οι δημοκρατικά εκλεγμένες ηγεσίες μπορούν αλλά δεν τολμούν να έχουν φωνή.

● Την Τρίτη το β' μέρος: Τα τρία στάδια του λαϊκιστικού εγκλωβισμού.

ΣΥΜΜΑΧΙΑ ΓΙΑ ΚΑΘΑΡΗ ΑΘΗΝΑ

**2.250 άνθρωποι εργάζονται
νύχτα-μέρα στην καθαριότητα
...για μένα!**

ΔΗΜΟΣ ΑΘΗΝΑΙΩΝ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΚΑΘΑΡΙΟΤΗΤΑΣ 2004-2008

